

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Gedenkboek Frans Claes

Claes, Frans

Antwerpen, 1932

E. H. L. J. M. Philippen, Oud Antwerpsch Plateelwerk

[urn:nbn:de:hbz:466:1-75565](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:466:1-75565)

OUD ANTWERPSCH PLATEELWERK

Door deze bijdrage wordt niet bedoeld onuitgegeven bouwstoffen tot de geschiedenis van het Antwerpsch majolicabedrijf aan te voeren. Zij maakt niet de minste aanspraak op oorspronkelijkheid. Zij beoogt uitsluitend een beknopt overzicht te verschaffen van de bevindingen der specialisten, door dewelke het Antwerpsch plateelwerk van voorheen bestudeerd werd en eene vermelding van het voornaamste wat over het onderwerp in druk verschenen is. Tevens wil zij de aandacht trekken op de belangrijkheid van het *Museum Frans Claes*, voor degenen, die van nabij de verschillende producten willen kennen eener aloude zeer interessante, maar thans helaas verdwenen industrie onzer Scheldestad. De voornaamste specialisten, die zich met opzoekingen aangaande de Antwerpsche gleijbakkerijen bezig gehouden hebben, zijn *Hoogleeraar Marcel Laurent* ¹⁾, conservator der koninklijke musea voor geschiedenis en kunst te Brussel, *H. Bernhard Rackham* ²⁾, conservator van de ceramiek in het Victoria en Albert museum te Londen en *H. Nanne Ottema* ³⁾, notaris en verzamelaar te Leeuwarden. Hunne navorschingen leidden tot de hierna samengevatte uitkomsten.

*
* *

In het begin der 16^e eeuw brachten Italiaansche majolicabakkers hunne kunst over naar een aantal handelscentra, die aan deze zijde der Alpen gelegen waren. Van af 1512 zijn er Florentijnsche «*faiseurs de pots Italiens*» gevestigd te Lyon ⁴⁾, van af 1529 te Parijs ⁵⁾, enz. Antwerpen was, tijdens de eerste helft der 16^e eeuw geworden de groote haven en voornaamste stapelplaats van westelijk Europa, die ook met Italië een drukken handel dreef. Geen wonder dat dan te Antwerpen, in die eerste helft der 16^e eeuw, Italiaansche plateelbakkers zich kwamen vestigen en er een majolica-industrie invoerden, waarvan de producten, wat vorm en palet betreft, sterk door Italiaansche voorbeelden beïnvloed waren.

Wel is waar vindt men van ouds pottenbakkers te Antwerpen gevestigd. Reeds in de 13^e eeuw oefenen er «*figuli of lutifiguli*» hun ambacht uit ⁶⁾. Bodenvondsten hebben te Antwerpen menigvuldige voortbrengselen der vroegste plaatselijke pottenbakkers-industrie aan het licht gebracht ⁷⁾. Doch eigenlijke majolica of gleijerswerk werd er niet courant geproduceerd voor 't einde der XVe eeuw. In de archieven worden dan ook de majolica-vervaardigers met een hun-uitsluitend-eigen naam aangeduid en scherp onderscheiden van de gewone pottenbakkers. Hun specifieke naam is «*geleyerspottenbacker, geleyenbackere, geleyenplateelbacker*». Den «*ge-*

leyenpottenbacker » ontmoet men slechts in de XVIe eeuw in de Antwerpsche oorkonden.

Cipriano Piccolpassi in zijn « *Li tre libri del arte del vasaio* » (1548) zegt dat, enkele jaren voor hij schreef, de kunst der majolicabakkerij van uit Italië naar Antwerpen werd overgebracht door Guido di Savino, geboortig van Castel Durante. Dat er in 't begin der 16^e eeuw Italiaansche majolicabakkers hun bedrijf te Antwerpen gevestigd hadden is oorkondelijk bewezen. In 1531 woont er in de Kammenpoortstraat een Venetiaan die « *faiseur de potz d'appothicaire* » is. Dit blijkt uit een cognoscement in 1531 te Bordeaux vervaardigd voor het schip « *La Marie de Crodon* » dat « *cendre gravelée* » naar Antwerpen moest voeren ⁸⁾.

Zelfs leverde het Antwerpsch stadsarchief het bewijs van de juistheid der inlichtingen die door Piccolpassi verstrekt worden. H. Marcel Laurent vereenzelvigde Guido di Savino met Guido Andries, die reeds in 1512 als « *geleyerspottenbacker* » te Antwerpen gevestigd was ⁹⁾, Guido Andries staat in de Antwerpsche oorkonden aangeduid als een Italiaan. Andries is dus niet de oorspronkelijke naam van den Italiaanschen majolicabakker Guido, die in 1512 te Antwerpen werkzaam was. Men veronderstelt dat zijn Italiaansche naam « *di Savino* » was en dat hij dien naam aflegde om den familienaam Andries tot den zijnen te aanvaarden. Castel Durante, de geboorteplaats van Guido Andries, was een klein centrum van plateelbakkerij, gelegen in het graafschap Urbino in de nabijheid van Gubbio, Pesaro en van de stad Urbino zelf. De eerste hertog van Urbino, Federigo da Montefeltro, was een der grootste beschermers der majolica-industrie zijner staten. En, opvallend genoeg, zoo komt het dat men op oud Antwerpsch plateelwerk — b. v. op dit van de kapel van het « *Vyne* » kasteel (Groot Brittanië) — onder voorstellingen die de tegels tot versiering dienen, ook het portret van den hertog Frederigo da Montefeltro aantreft ¹⁰⁾. Dit bewijst, dat de Antwerpsche majolicabakker, aan wien wij de tegels van de bevoering der « *Vijne* » kapel danken, van de omstreken van Urbino was; geval, dat zich verwezenlijkte, met Guido Andries, den vermoedelijken vervaardiger.

De twee voornaamste scholen der Italiaansche majolicabakkers, die van Faëenza — tot dewelke de voortbrengers van Siëna en Venetië behoorden —, alsook die van Urbino — waarvan de voornaamste meester, Nicola Pellipario van Castel Durante kwam — zijn dus vertegenwoordigd bij de Italianen, die de grondleggers van de Antwerpsche plateelnijverheid waren. Faëenza door den Venetiaan der Kammenpoortstraat, Urbino door Guido Andries.

Na de kennismaking met de producten der in de scheldestad vertoevende Italiaansche « *geleijerpottenbakkers* » gingen ook Antwerpsche ambachtslieden zich een tijdlang in Italië vestigen om zich aldaar in het bedrijf der majolica-bakkerij te bekwamen. De Italiaansche invloed op de Antwerpsche ceramiek-

voortbrenging werd daar natuurlijk nog merkkelijk door vergroot. Wij weten dat Johannes Guldens, een Antwerpsch majolicabakker van 't einde der 16^e eeuw « *figulus poculorum et vasorum fictilium invitreatorum* », verscheidene jaren in Italië heeft doorgebracht om er zijn vak te leeren, en dat hij daarna zijn kunst te Antwerpen uitoefende op zulke wijze — zooals hij zelf schrijft — dat hij bij niemand behoefde achter te staan in de vervaardiging van vaatwerk, het zij in witte vorm naar Italiaansche wijze, hetzij met historietjes en figuren in verscheidene kleuren versierd ¹¹).

Guido Andries en zijne nakomelingen speelden een hoofdrol in de geschiedenis van de voormalige Antwerpsche gleijsbakkerij. Hij was reeds in 1512 in de Scheldestad gevestigd. Hij huwde er toen Margaretha Bollekens. In 1513 kocht hij het huis « Den Grooten Arendt », hetwelk op de huidige Eiermarkt stond. In 1520 ging hij zich vestigen in het huis « Den Zalm », in de Kammenstraat. Zijne echtgenoot gestorven zijnde, hertrouwde Guido met Anna Van Duren, voor December 1529. Guido Andries stierf voor November 1541. Hij liet zeven kinderen achter: Lucas, Frans, Joris, Jan, Guido, Andries en Barbara. De weduwe van Guido Andries huwde Frans Franchoy, ook een « geleijspottenbakker ». In 1562 verkocht zij de zaak aan haren zoon Lucas Andries. Deze laatste ging het huwelijk aan met Gertruda Snoeij. Lucas stierf tusschen 1572 en 1576; zijne weduwe hertrouwde met Willem Van Brecht, die insgelijks plateelvervaardiger was.

Buiten de familie Andries waren er te Antwerpen een aantal andere gezinnen, die hetzelfde bedrijf uitoefenden. Die pottenbakkers behoorden, met de schilders, beeldhouwers, boekverkoopers, boogmakers, glazenmakers enz., tot de vermaarde Sint Lucasgilde. De liggeren dezer vereeniging vermelden, van 1550 tot 1627, de namen van 48 meesters « geleijspottenbakkers », 16 leeringens en 4 potverkoopers, die te Antwerpen werkzaam waren ¹²). Het centrum van het Antwerpsch majolicabedrijf was de Kammenstraat. Van die straat tot aan Cronenborg en het Kasteel reikte het gebied waar de plateelbakkerijen gelegen waren ¹³). De beoefenaars van het ambacht werkten meest naar Italiaansche voorbeelden. Enkele hunner, onder meer Jan Floris, meester in 1550 en broeder van den welbekenden bouwkundige en kunstenaar Cornelis Floris, voegden door het aanwenden van den Florisstijl, nieuwe en specifiek plaatselijke versieringsmotieven bij de traditioneele. Ook Jan Boghaert, meester in 1552, Bernardus Farlegger, meester in 1567, Michiel Nouts die in 1612 Antwerpen verliet en zoo menig andere meester wisten het majolica bedrijf te Antwerpen op eene buitengewoon merkwaardige wijze te doen bloeien.

Doch die bloei was van korten duur. De godsdienstige beroerten van de tweede helft der zestiende eeuw brachten hem een doodenden knak toe. Vele « geleijspottenbakkers » schijnen hervormingsgezind geweest te zijn. Met zoo vele andere neringdoeners en intellectueelen van den tijd, week er een groot

aantal hunner uit naar streken waar het veiliger was. Deze uitwijking had een tweevoudig gevolg. Eenerzijds ging de plateelnijverheid te Antwerpen geweldig aan 't verkwijnen; anderzijds werden de Antwerpsche uitwijingen, in de steden, waar zij zich vestigden, de grondleggers eener vroeger aldaar onbekende ceramiekindustrie, die in sommige dezer steden eene buitengewone hoogte van vermaardheid zou bereiken.

De Antwerpsche plateelbakkers Jasper Andries en Jacob Janson vertrekken naar Norwich en zijn reeds in 1570 te Londen gevestigd ¹⁴). Jan Heyndricks verhuist naar Dordrecht ¹⁵); Kristiaan Van den Abeele naar Amsterdam ¹⁶); Michiel Nouts naar Delft ¹⁷); Joris Andries naar Middelburg ¹⁸); Adriaen Bogaert en Hans Bernaert Farlegger naar Haarlem ¹⁹); Johannes Guldens naar Hamburg ²⁰) enz. Zoo ging zich een aanmerkelijk aantal Antwerpsche vervaardigers van plateelwerk in den vreemde nederzetten en stichtte daar werkplaatsen waar oorspronkelijk naar den Antwerpschen trant gewerkt werd.

Op die wijze gebeurde het dat de Antwerpsche majolica bakkers de grondleggers van de Noord Europeesche plateel en porselein nijverheid zijn geworden, die tijdens de 17^e eeuw in Engeland en vooral in Holland (o.m. te Delft) wereldvermaardheid verwierf.

De vrede bracht geene herleving van het Antwerpsch majolica-bedrijf met zich mede. Bij den aanvang der 17^e eeuw beginnen te Antwerpen de plateelbakkerijen meer en meer te verdwijnen. Er worden nog een tijd lang muurtegels met blauwe vogeltjes, bloemen, landschappen, schepen en volksspelen vervaardigd, die zich van de hollandsche tegels onderscheidden door eene grootere dikte, ook werd er nog ander kleingoed geproduceerd; doch de 18^e eeuw luidt den definitieven ondergang in van de ceramiek-nijverheid, die door Italianen te Antwerpen werd ingevoerd, zich er niet kon handhaven en, van de Scheldestad uit, door Antwerpenaars naar de Noord Europeesche centra werd overgebracht waar tijdens de 17^e en 18^e de kunst der majolica-vervaardiging bloeide. Geruimen tijd blijven in die nieuw gestichte centra de producten het karakter dragen der Italiaansche voorbeelden, die de ornamentatie en vele vormen van het Antwerpsch plateelwerk hadden beïnvloed.

Wanneer het Chineesch porselein op het gebied van het aardewerk de wereldmarkt begon te overheerschen, zegde men echter vaarwel aan traditioneele vormen en decoratie en kwam een nieuw product, hetwelk naar Chineesche voorbeelden en ingeving vervaardigd werd, het voormalige vervangen. Dit was onder meer het geval te Delft, de stad aan dewelke door haar plateelbakkerijen waarvan de Antwerpsche uitgewekenen de grondleggers waren, in de 17^e eeuw een buitengewone beroemdheid ten deel viel.

* * *

Het typisch Antwerpsch plateelwerk, zegt Nanne Ottema, is gekenmerkt

eensdeels door een zeer nauw verband met Italiaansche majolica, terwijl daarop anderdeels uitgesproken Vlaamsche inwerkingen kunnen worden aangewezen. Naast Italiaansche invloeden hebben zich ook, doch in veel mindere mate, andere doen gevoelen. Zoo bevindt men b.v., wat de versiering der Antwerpsche ornamenttegels betreft, ongetwijfeld analogiën bij de Spaansche muurtegels of « azulejos »²¹). De voortbrenging der Antwerpsche majolica-industrie omvatte vloer en wandtegels, albarelli, tegelplateaus, borden, diepe schotels, kannen, bloemvaasjes en bowls, dit alles vooral in den beginne, eene min of meer getrouwe reproductie der Italiaansche producten, wat vorm en wat decoratie betreft. De teekeningen van de bloem-, blad- en vrucht-arabesken en van de andere lijn- en krul-ornamenten, die het Antwerpsch plateelwerk versieren, zijn vereenvoudigde nabootsingen van hetgeen de ornamentatie der similaire Italiaansche majolica-producten uitmaakt. Dit is echter vooral het geval met de oudste voortbrengselen der Antwerpsche majolica-nijverheid.

Wat de versieringsmotieven betreft, doet weldra eene verandering van behandeling zich gedeeltelijk gevoelen. De omlijsting van de tegelplateaus der Noord-Italiaansche paleizen en van de diepe pronkschotels, die in dat land vervaardigd werden, zijn vaak met « trofei, grotesche, quartiere, candelieri enz. » versierd. Die trofeeën en grotesken zijn dan natuurlijk in zuiveren Italiaanschen renaissance stijl opgevat. In de 16^e eeuw hadden de ornamentkunstenaars van Antwerpen, vooral Cornelis Floris, Pieter Coucke en Jan Vredeman de Vries zich eenen specialen stijl eigen gemaakt, dien men den Vlaamschen Renaissance stijl of den Florisstijl noemt. De ornamentprenten, die door deze alomgevierde Antwerpsche teekenaars en architecten vervaardigd en in omloop gebracht werden, dienden de beoefenaars der toenmalige kunstnijverheden tot voorbeelden bij het voortbrengen der producten van hun bedrijf. In de drijf, houtsnij en meubelmakerskunst vierde weldra de Florisstijl hoogtij. De Antwerpsche plateelbakkerskunst sloeg de richting in der andere plaatselijke kunstnijverheden. De Florisstijl verving derhalve grootendeels den zuiveren Italiaanschen Renaissance stijl in de ornamentatie van het Antwerpsch ceramiek, zoodanig dat, indien er naar een der meest typische kenmerken van het Antwerpsch majolica fabrikaat gevraagd wordt, men de versiering met Vlaamsche grotesken als zulk een kenmerk mag aanduiden. Ook dient er opgemerkt, dat de Florisstijl slechts in gansch uitzonderlijke gevallen werd overgenomen wat betreft de ornamentatie van het plateelwerk dat, naar Antwerpsche voorbeelden, vervaardigd werd in de Hollandsche steden, waar de Antwerpsche uitwijkelingen de ceramiëknijverheid tot het leven riepen.

Als tweede kenteeken van het Antwerpsch majolica geldt het palet der versiering. De kleuren van het Antwerpsch plateel der 16^e eeuw zijn beperkt tot vijf: blauw, groen, oranje, geel en purper zonder tusschenschakeeringen.

De belijning der versieringsmotieven is doorgaans blauw. Kenmerkend is echter de helder gele kleur, die op gansch speciale wijze in het palet der Antwerpsche producten speelt. Het Antwerpsch plateelwerk is tevens, wat de kleurengamma betreft, veel zachter van toon dan de Noord-Italiaansche ceramiek en onderscheidt zich van het Hollandsch door dezelfde zachtheid van toon en door de opvallende afwezigheid van het donker zwartachtig blauw, fel oranjebruin, geel en mangaanrood, dat in de Noorderlijke Nederlanden gebezigd werd.

Ook de glazuur kan aanwijzingen geven. De Noord-Nederlandsche gleijbakkers, nadat het aardwerk overtrokken was geworden en beschilderd, bekleedden dit voor het bakken nog met een tweede glazuur. Deze glazuur schonk na afwerking aan de aldus behandelde producten een buitengewoon helderen glans en doorschijnendheid. De Antwerpsche voortbrenging der plateelbakkerskunst bezit in mindere mate deze twee eigenschappen, omdat te Antwerpen het stelsel van de tweede glazuur, zoo het misschien niet onbekend was, dan toch niet gebruikelijk toegepast werd.

Eenige zeer merkwaardige producten van het Antwerpsch majolica-bedrijf zijn bewaard gebleven. In Zuid-Engeland, in het graafschap Hampshire, op vijf mijlen afstand van de stad Basingstoke, ligt het middeleeuwsch slot genaamd « *the Vyne* ». In de kapel van dit kasteel wordt eene bevoering bewaard bestaande uit 400 veelkleurige Antwerpsche tegels²²). Deze worden beschouwd als de oudste specimens van de Antwerpsche ceramiek. Men dagteekent ze van omstreeks 1520 en schrijft ze toe aan den Antwerpschen plateelbakker Guido Andries. Ze vertoonen vier verschillende versieringsmotieven: 1) borstbeelden, 2) dieren, 3) bloemen, fruit en loofwerk, 4) geometrische figuren of arabesken. Sommige borstbeelden zijn vergezeld van Vlaamsche opschriften. Naast eene negerstronie leest men MOER IAN, naast een narrenkop SOTGE, naast een vrouwenhoofd LISEBETH enz. Slechts vier kleuren, cobaltblauw, citroen-geel, oranje en gras-groen worden op die tegels aangetroffen.

Het *Koninklijk Museum voor kunst en geschiedenis van het Jubelpark te Brussel* bezit eene reeks fragmenten der bevoering van een vertrek van de abdij van Herkenrode bij Hasselt. Die bevoering bestaat uit eene aaneenschakeling van vierkantige en zeskantige langwerpige tegels. De zeskantige tegels zijn versierd met blauwe arabesken, de vierkantige met veelkleurige borstbeelden of geometrische figuren. Hunne gelijkenis met de vloertegels der kathedraal van San Petronio te Bologna, die vervaardigd werden in de Casa Betini te Faenza, is opvallend. Ook werd dit Antwerpsch plateelwerk, dat schijnt te dagteekenen van 1530 en aan G. Andries toegeschreven is, tot voor enkele jaren beschouwd als Italiaansche ceramiek.

In hetzelfde Museum is het meesterstuk der oude Antwerpsche plateelnijverheid aanwezig; namelijk eene sierlijke groote schenkan of misschien

wel pronkkan. Het stuk is onder het handvat sel gedagteekend 1562 en vertoont het monogram IAB. F, waarschijnlijk het merk van Jan van den Bogaert, in de Liggeren der Sint Lucasgilde vernoemd tusschen 1552 en 1571.

De kan is versierd met drie veelkleurige gehistorieerde medaillons omringd van eene in den zuiversten Florisstyl opgevatte ornamentatie. De versieringsmotieven werden aangebracht op een helderen citroen-gelen grond. Naast de traditioneele blauwe, gele, bruin-oranje en groene kleur is hier ook eene ongemeen rijke violetkleur gebezigd.

In het *Vleeschhuis-Museum te Antwerpen* bewondert men een prachtige tegelplateau samengesteld uit 98 tegels en verbeeldend de bekeering van den H. Paulus. Het stuk is gedagteekend 1547. Het onderwerp is behandeld volgens eene gravure van 1545 van Eneas Vico, gravure die naar eene compositie van Frans Floris vervaardigd werd. De omlijsting, boven en beneden, is versierd met symmetrisch geplaatste « putti-groepen » en herinnert sterk aan de soortgelijke ornamentatie van de Italiaansche majolica van de tweede en derde decade der 16^e eeuw. De zijkanten der omlijsting zijn meer naar den trant der Vlaamsche Renaissance behandeld en vertoonen het zoogenaamd « ferronerie » ornament der Antwerpsche school.

In het *Museum der commissie van openbaren onderstand der stad Antwerpen* bewaart men eene verzameling van ongeveer een veertigtal gansch ongeschonden bowls van tamelijk groffe polychrome Antwerpsche ceramiek. Die bowls werden na 1553 aangekocht voor de weesmeisjes, die in het Maagdenhuis opgenomen waren. Zij zijn aan den bovenkant voorzien van twee doorboorde drielobbige plaatte handvatsels. Hetzelfde model van bowls werd tijdens de 16^e en 17^e eeuw in tin vervaardigd. Op eene miniatuur van een latijnsch gebedenboek van het einde der 15^e eeuw, bewaard te *Oxford* in het *Bodleian Library*, Collectie Douce, Hs 112, vindt men in de omranding van de aanbidding der Wijzen, beneden, een majolieken bowl afgebeeld die, ten minste wat den vorm en de handvatsels betreft bijna gelijkvormig is. De bodem der bowls is versierd met borstbeelden. Deze vertoonen 1) drie typen van Madonnas en 2) een aantal verschillende typen van mannen en vrouwenbusten in Vlaamsch-Spaansche kleederdracht. De randen zijn voorzien van lijnornamenten en geometrische figuren. De aangewende kleuren zijn: geel, oranje, blauw en groen, soms ook purper.

Verder dienen nog vermeld de volgende merkwaardige stukken: Eene pronkschotel in polychrome Antwerpsch majolica van het *Rijksmuseum te Amsterdam*, met voorstelling der Romeinsche Liefdadigheid, gedagteekend 1601 en gemerkt M. V. B. De randversiering is behandeld in Vlaamschen Renaissance stijl²³). Een bord in Antwerpsch plateel van het *British Museum te Londen*, gedagteekend 10 Januarij 1583 en gemerkt L. C., versierd met het borstbeeld eener vrouw in eene breede omlijsting van vruchten en bladeren-ornemen-

taties ²⁴). Eene prachtige schotel in Antwerpsch ceramiek der 16^e eeuw van het *Museum für Kunst und Gewerbe te Hamburg*, vertoonend het granaat-appelen versieringsmotief waarvan echter het specifiek Antwerpsch karakter door enkelen betwijfeld wordt. De rand is voorzien van eene breede omkransing beladen met eene driedubbele rij van kleine kruisvormige ornamentjes. ²⁵)

Cliché Fr. Claes

94. ANTWERPSCHE TEGELS XVIe EEUW

De verzameling Frans Claes bevat eene verbazende hoeveelheid van Antwerpsche muur- en vloertegels, albarelli, schotels, kruiken en andere producten der plateelindustrie, alsook een aantal Spaansche « azulejas », Fransche, Italiaansche en Arabische tegels, allernuttigst voor vergelijkende studies. Onmogelijk is het alles te beschrijven wat daar op zoo merkwaardige wijze vereenigd werd. Wij bepalen ons met de stukken te vermelden die als document buitengewoon belang aanbieden.

In het eerste vertrek, rechts bij het binnentreden, is de haard bekleed met prachtige Antwerpsche muurtegels van het midden der 16e eeuw (132 millimeter vierkant) voortkomende van een huis der Scheldekaden, hetwelk in

Cliché Fr. Claes

95. ANTWERPSCH PLATEEL. XVIe EEUW

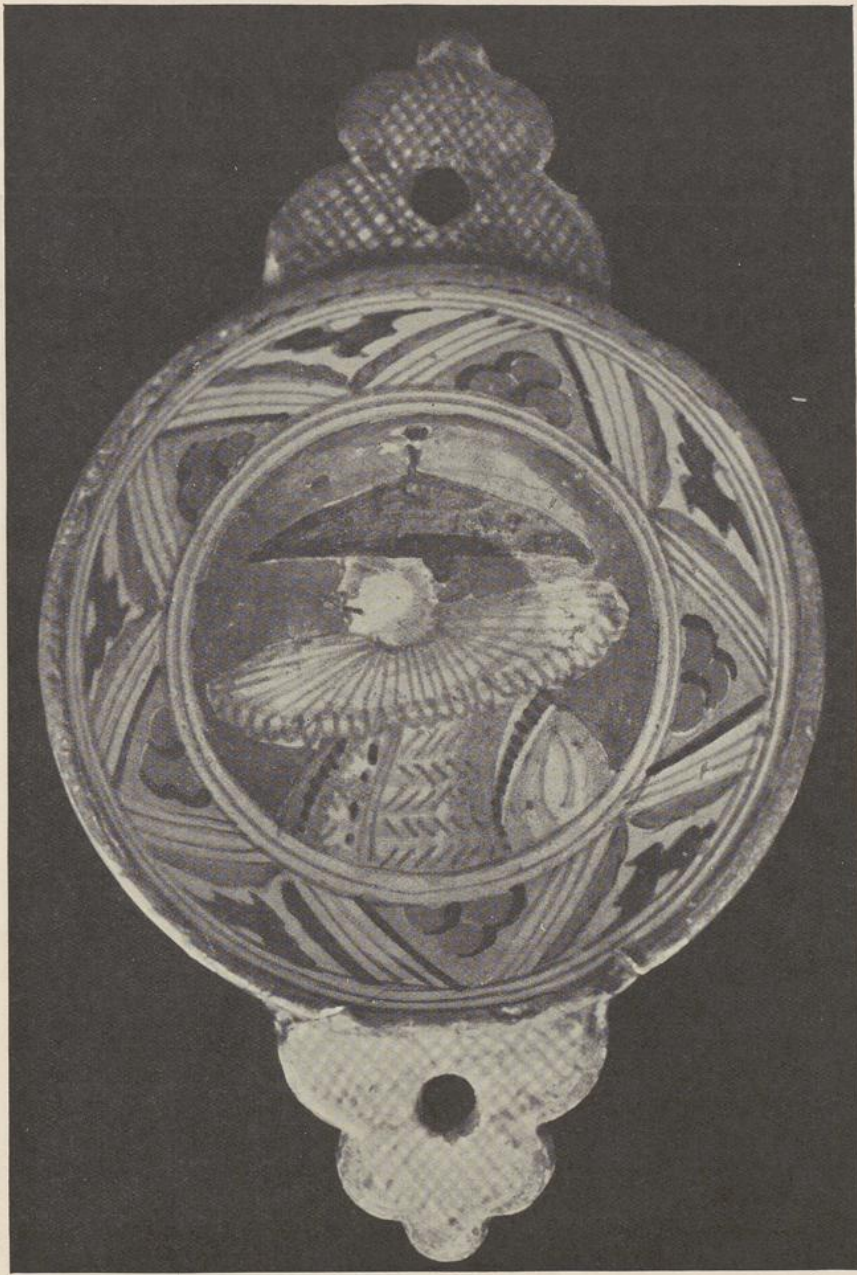
1883 afgebroken werd (Pl. 94). De grond der tegels is wit. Het versieringsmotief bestaat uit kruisgewijs gerangschikte gele sleutelbloempjes met groen gebladerte. Tusschen de armen van het kruis schieten groote bolvormige bloemen op, witte met blauwe randen. Elk bloemenkruis omvat 4 tegels en is telkens afgescheiden van de overige door eene breede omlijsting bestaande uit breede gele banden, die aan de verbindingspunten cirkelvormig aansluiten. De hoofdtoon van het palet is geel.

In de groote zaal van het eerste verdiep bevindt zich eene schotel in Antwerpsch plateel van het midden der 16^e eeuw. Doorsnede 530 millimeter. De grond is wit; daarop zijn blauw-groene geometrische ornamenten aangebracht. Het hoofdmotief der versiering bestaat uit vijf kruisgewijs gerangschikte ruiten, waarvan de uiterste verbonden zijn door een okeren fleuron. Zie plaat 95. Gereproduceerd bij *Rackham, Early Netherlands majolica*, Plate 34, a en *Van Herck K., Antwerpsch Plateel*, bl. 97.

Prijken daar ook twee cilindervormige albarellis met de gebruikelijke ingedrukte wanden, van het midden der 16^e eeuw. Hoogte 275 millimeter; diameter boven 104 millimeter, beneden 130. De versiering van hals en voet der beide alberelli bestaat uit een kruisjesband. De ornamentatie van de wanden is gevormd door twee boven elkander geplaatste zeer breede banden. Albarello^a biedt twee dezelfde banden aan, beide bedekt met eene versiering bestaande uit breed ontplooid bladerwerk en groote met cirkels beladen bloemen. De banden van albarello^b verschillen. De bovenste is gansch gelijkend aan de twee banden van den eerst beschreven albarello doch de laagste vertoont geometrische figuren. Op beide albarelli zijn de versieringen aangebracht op witten grond; de gebezigde kleuren zijn groen, blauw en donkergeel. (Pl. 95). Gereproduceerd bij *Rackham, Early Netherlands*, Plate 34, b, en *Van Herck, Antwerpsch plateel*, blz. 97.

Merkwaardig is er tevens een bowl met handvatsels in Antwerpsch polychroom tamelijk grof plateelwerk. Het stuk dagteekent uit het midden der 16^e eeuw en heeft een diameter van 144 millimeter. Soortgelijke bowls zijn aanwezig in het *Museum van den Openbaren Onderstand* der stad Antwerpen en in de verzameling van den Heer *P. Osterrieth* te Antwerpen. De bodem vertoont een polychrome vrouwenbuste op gelen grond. De wanden zijn met geometrische figuren en lijnornamenten versierd. Kleuren: grasgroen en blauw; gele streepen en okeren ronde schijven, purper. Het stuk is geteekend met het monogram M. N., mogelijk Michiel Nouts, pottenbakker, die tot in 1611 te Antwerpen gevestigd was en daarna naar Delft vertrok. (Pl. 96). Gereproduceerd bij *Rackham, Early Netherlands*. Plate 53, v.

Nog niet lang geleden kwam in de verzameling Fr. Claes terecht een eenig-schoon huisnaambord in oud Antwerpsch plateel. Het is een zware vierkante tegel van 350 millimeter op 350, dagteekenend van de eerste helft

96. SOEPKOM IN ANTWERPSCH PLATEEL. XVIe EEUW

Cliché Fr. Claes

op den gevel geschilderd, ofwel op een soort plaat aangeduid, die plat tegen den muur bevestigd was. De vooruitstekende uithangborden, die dwars over de smalle straten hingen, waren aldan nog niet zoozeer in voege. Deze tegelder zestiende eeuw. In dien tijd was de naam van het huis doorgaans ofwel

97. UITHANGBORD XVIe EEUW

Cliché Fr. Claes

uithangbord was voorheen ingemetsd in den gevel van het huis nummer 154 der Lange Nieuwstraat. Het zoo belangwekkend stuk vertoont een grooten witten olifant staande op een groenen terp. De achtergrond is blauw. Boven is eene banderolle aangebracht, waarop men leest in gothieke letters: DIT IS - INDE OLIFANT. Het dier is zeer naïef geteekend, voorzien van een soort zeer dikke kattenklauwen en van een paar zeer in het oog springende tanden, die het onderste kaaksbeen versieren (Pl. 97). Recht over het

huis, waar de tegel met den witten olifant tot uithangbord diende, ver-
toont in dezelfde Lange Nieuwstraat de zijgevel van het huis dat den
hoek van de Sint Jacobsmarkt en van de Lange Nieuwstraat uitmaakt
(nevens nummer 157 der Lange Nieuwstraat) een ander huisnaambord in
Antwerpsch plateel van 't begin der XVIe eeuw. Dit laatste is insgelijks
een vierkante tegel in Antwerpsche majolica van ongeveer 350 millimeter op
350. Het vertoont een aantal hoogstammige viooltjes groeiend op eene groene
zode. Het bovenste gedeelte van den blanken achtergrond is blauw getint.
Beneden in kapitaal letters staat het opschrift: DIT IS IN PENSE BLO-
Het pensee was in dien tijd het paarsachtig blauw viooltje. Met de huis-
naamborden in Antwerpsch plateelwerk, de Roode Roos en de Kraanvogel,
beide van het Vleeschhuis te Antwerpen met het Pensee der Lange Nieuwstraat
en met de twee herinneringstegels van het Museum van Oudheden te
Groningen, voortkomende van den in 1547 herstelden gevel van het refugie-
huis der Cistercijsche abdij van Aduard te Groningen, die met de huisnaam-
borden mogen gelijkgesteld worden, is de Witte-Olifant-tegel een der uiterst
zeldzame overblijfsels van een specialen tak der Antwerpsche plateelbakkerij,
namelijk den tak van de vervaardiging der uithangborden in majoliek.

In de bovenzaal van het wagenhuis
van het Frans Claes Museum zijn
de tegels en fragmenten van tegels
bij honderdtallen verzameld. Zeer be-
langwekkend is een complex van vier
tegels (135 millimeter vierkant elk) in
Antwerpsch plateel van het midden
der 16e eeuw. De ornamentatie bestaat
uit breede in elkander gewerkte witte
ringen. De centrale ring alsook de vier
deelen der hoekringen omvatten een
gelen grond met witte versiersels. De
grond der overige cirkels is blauw en
de figuren die er op geteekend werden
zijn wit (Pl. 98).

Cliché Fr. Claes

98. ANTWERPSCHĒ TEGELS XVIe EEUW

Een van de zeldzaamste Antwerpsche
tegels die daar aangetroffen worden
vertoont, in het medaillon, het portret van keizer Karel V. De tegel dag-
teekent uit de eerste helft der 16e eeuw. Witte grond, okeren baard, groene
rok, kraag en mouw geel. De gelijkenis van dit stuk met de tegels van het
« the Vyme » kasteel in Hampshire en met de bevoering der abdij van
Herkenrode is opvallend. (Pl. 99). Gereproduceerd in *The Burlington Ma-
gazine*, XLI, 1922. bl. 295; en *Rackham, Early Netherlands*. Plate 18, a.

Een ander ongemeen Antwerpsch tegeltje der zestiende eeuw is versierd met het alziende oog van God op gelen grond in eene witte kruisvormige ruitomlijsting. De niet ingesloten hoeken van den tegel zijn blauw en hoogbruin. (Pl. 99).

Van de aldaar tentoongestelde tegels, die deel hebben uitgemaakt van omlijstingen van Antwerpsche tegelplateaus, vermelden wij: 1° Een tegel gedagteekend 1544. Hij behoorde tot het onderste deel eener omlijsting en is versierd met een leeuwenkop. Teekening in 't geel op witten grond. (Pl. 99.) Gerepro-

99. ANTWERPSCHE TEGELS XVIe EEUW

Cliché Fr. Claes

duceerd in *The Burlington Magazine* XLI, 1922, bl. 295, en *Rackham, Early Netherlands*, Plate 18, b.

2° De tegel gedagteekend 15... Witte « putti » in 't blauw geteekend op gelen grond. De lijnen der architectuurornementatie, blauw. (Pl. 99). Gereproduceerd in *The Burlington Magazine* XLI, 1922, Pl. 295.

3° Een tegel, fragment eener omlijsting in zoogezegden Florisstijl. Witte met blauwe lijnen geteekende ornamenten op gelen grond. (Pl. 99).

4° Een tegel met als centraal versieringsmotief een leeuwenkop. Gele boorden eener omlijsting met witte banderollen. (Pl. 99).

5° Een tegel van een omlijsting in Florisstijl. Blauwe ornamenten op witten grond. (Pl. 99).

Van de collectie Claes werden nog gereproduceerd de volgende oud Antwerpsche plateelwerken: in *The Burlington Magazine* XLI, 1922, bl. 295: een fragment van Antwerpschen tegel met « Putti ». In *Rackham, Early Netherlands majolica*, Plate 34 b, een polychroom Antwerpsche tegel, fragment eener omlijsting: Jager met vos, XVIe eeuw; Plate 36 c, een albarello met blauwe

en oranje ornamenten, XVe eeuw. In *Van Herck K., Antwerpsch Plateel*, bl. 97 n° 3, dezelfde albarello als bij *Ranckham Plate 36 c.*

NOTAS : ¹⁾ LAURENT, MARCEL. « Guido di Savino and the earthenware of Antwerp (The Burlington Magazine, XLI, 1922). — « A jug of Sixteenth-century Antwerp maiolica » (The Burlington Magazine, XLVII, 1925). — « Faiences belges, non hollandaises, du XVIIe siècle » (Oudheidkundig Jaarboek, 6e Jaargang, 1926). — ²⁾ RACKHAM, BERNARD. « Early Dutch majolica and its English kindred » (The Burlington Magazine, XXXIII, 1918). — Victoria and Albert Museum-Departement of Ceramics — Dutch Tiles — The Van den Bergh Gift. London, 1923. — Early Netherlands majolica. Londen, 1926. — ³⁾ OTTEMA, NANNE. « Het aardewerk in de Noordelijke Nederlanden in gebruik in het laatste kwart van de zestiende eeuw » (Oude Kunst, 1918). — « De opkomst van het majolicabedrijf in de Noordelijke Nederlanden » (Oud Holland, XLII, 1925). — De beginperiode van de Friesche majolica. 1926. — ⁴⁾ Rondot. « Les potiers de terre italiens à Rouen » 1892. — ⁵⁾ CAVALLUCI et MOLINIER. « Les della Robbia », 1884. — ⁶⁾ PRIMS FLORIS « Geschiedenis van Antwerpen. Derde Boekdeel 1929 bl. 65 en 290. — ⁷⁾ CLAES, F. et V. Annales de la Fédération archéologique de Belgique. Congrès d'Anvers 1885. I, p. 153. — ⁸⁾ GAULLIER, E. « Notes sur quelques artistes ou artisans bordelais oubliés ou peu connus ». Société Archéologique de Bordeaux. Vol. III 1876. p. 125. — ⁹⁾ PICCOLPASSI, CIPRIANO. « Li tre libri del arte del vasario (1548), Roma 1857. Fransche vertaling door POPELIN CLAUDE, Paris, 1858 ; DE BURBURE L. « Bulletin de l'Académie royale d'Archéologie de Belgique. Anvers 1886, bl. 152 ; GENARD P. Anvers à travers les ages. Bruxelles II bl. 460. RACKHAM, B. The Burlington Magazine, XLI, 1922, bl. 293. — ¹⁰⁾ RACKHAM, B. Early Netherlands majolica, bl. 63. Reproductie : Plate 5. — ¹¹⁾ HUSSELER, KONRAD, Die Hamburger Fayencen der 17. Jahrhunderts », in : Nordelbingen 4° Bänd Flensburg, 1925. — ¹²⁾ ROMBOUTS en VAN LERIUS. « De liggeren en andere historische archieven der Antwerpsche Sint-Lucasgilde. Antwerpen. 1872. — ¹³⁾ VAN HERCK KAREL. Antwerpsch Plateel, in Antwerpen's Oudheidkundige Kring. Tijdschrift. 1930. bl. 89. — ¹⁴⁾ RACKHAM, B. Early Netherlands majolica bl. 45. RACKHAM and HERBERT READ. English pottery. London 1924. — ¹⁵⁾ VAN GELDER, H. E. Oud Nederlandsch Aardewerk in « De Gids » 1924, April. — ¹⁶⁾ OTTEMA NANNE, De opkomst van het Majolica-Bedrijf. bl. 6 en 7. — ¹⁷⁾ HAVARD, H. La Céramique Hollandaise, Amsterdam 1909. II bl. 16 ; Oud Holland, 38e Jaargang 1920. bl. 181 ; OTTEMA, N. De opkomst... bl. 7. — ¹⁸⁾ Tijdschrift van het Zeeuwsch Genootschap, Deel VII, stuk I (1891) bl. 91 ; OTTEMA, N. De Opkomst, 4. — ¹⁹⁾ OTTEMA, N. De opkomst bl. 5, 6. — ²⁰⁾ HUSSELER, KONRAD. Die Hamburgsche Fayencen des 17° Jahrhunderts. — ²¹⁾ RACKHAM, B. Early netherlands majolica bl. 125. — ²²⁾ CHUTE, CHALONER W. A history of Hampshire, Winchester, 1888. RACKHAM, B. Early netherlands majolica. bl. 53-73. — ²³⁾ Reproductie : The Burlington Magazine, XLI. 1922. bl. 292. — ²⁴⁾ Reproductie : RACKHAM, B. Early Netherlands majolica Plate 55. — ²⁵⁾ Reproductie : RACKHAM B. Early Netherlands majolica, Plate 51. — Kan nog geraadpleegd worden : HOYNCK VAN PAPENDRECHT A. « Het oude Noord-Nederlandsch majolica en het museum van Oudheden te Rotterdam « Eigen Haard », 1916. — De Rotterdamsche plateel en tegelbakkers en hun product, Rotterdam 1920. NEURDENBURG, ELISABETH. Oud Aardewerk ; toegelicht aan de verzamelingen in het Nederlandsch Museum voor Geschiedenis en Kunst te Amsterdam. Amsterdam 1920. — Old Dutch pottery and tiles. London 1923. — PIT A. « Oude Noord-Nederlandsche majolika. (Oud Holland XXVII, 1909.)

L. J. M. PHILIPPEN, pr.

